

Lábjegyzetek egy „vicchez”

A diszkurzív pszichológia gyakorlatáról

Egy vicc, ami nem vicces

Egy ízben komoly pszichológiai folyóiratban jelenhettem meg, mi több, a diszkurzív ígét terjeszthettem. Ezen felbuzdulva a következő félmondatot írtam le a diszkurzív velőt megvilágítandó: „a *valóság* (amygdala, emlékezet, fűszál, Béla, nagymama stb.) mint output [...]”. Helyesebben, csak írtam volna, mert a figyelmes lektori kéz erőteljes piros vonalakkal áthúzta a zárójeles felsorolás utolsó három elemét. Ha Jupiter körében is mozoghat, a diszkurzív ökor azért csak ökor marad: „fűszál”, „Béla” és „nagymama” kimaradtak a tudományból. A dolog az első pillanatban szórakoztatott, ám időnek kellett ahhoz eltelnie, hogy meg is értsem, mi a szórakoztató benne. És amint megértettem, azt is megértettem, hogy ez közel sem szórakoztató. A következőkben a piros vonal retorikájának elemzésére teszek kísérletet.

1. Világosnak tűnik: a piros vonal gazdája – lektorom – valami olyasmit fontolgathatott az aktus elkövetésekor, hogy „na ne viccelődjünk”. Ha így volt, akkor az valami alapvetőre világít rá: nevezetesen, hogy egy komoly, Tudományos folyóirat és a vicc fogalmi majdhogynem egymást kizáróak. Retorikai szempontból a tudomány, mint olyan, bizonyos nyelvjátékok és nyelvi aktusok kizárása révén jön létre (Billig 1994), bizonyos megnyilvánulásokat nem tűr el, a vicc pedig esetemben ezt a határt lépte át. Ám feltehető a kérdés, hogy konceptuálisan, vagy épp filozófiailag, milyen határról van is itt szó.

A vicc, csakúgy, mint a nevetés, az embert dominánsan – és csakis az embert dominánsan – jellemző cselekvésfajta. A vicchez ugyanis alternatív világokat és alternatív konszenzusokat, *nem-igazságot* kell elképzelnünk, és erre – minőségi szinten legalábbis – csak mi, emberek vagyunk képesek.¹ Innen nézve, ahányszor viccelünk, vagy épp nevetünk egy viccen, hangsúlyosan kinyilatkoztatjuk: emberek vagyunk. S bár e felettébb meggyőző állítást – vagyis hogy emberek volnánk – a Tudomány világa² is elismerné természetesen, imázsában

1 Az alternatív világokról l. Bruner (1990, 2004).

2 Felmerülhet a kérdés, kicsoda pontosan a Tudós és kicsoda a Tudomány. Szövegemben a nagybetűs szavak

csakúgy, mint önideológiájában, mégis egy olyan retorikát hajszol, mely paradox mód épp az ellenkezőjét fejezné ki. Konkrétan, hogy „nem vagyunk emberek”. Retorikailag ugyanis az objektivitás mint Tudományos sztenderd egy olyan elbeszélismódot kíván meg, mely az alkotó ember voltára, személyes érdekeire, elkötelezettségeire, erkölcsére, egyszóval perspektívájára való minden utalást törölni igyekszik (Gergen 1994; Potter 1996).

Ez az elképzelés természetesen a modernista episztemológia csecsein csüng, amely feltételezi, hogy a Tudományos Vállalkozás célja az ott kint levő, emberi szavakon túli Valóság annak megfelelő leírása, e tevékenység kívánatos jellemzője pedig az objektivitás, vagyis az a megtisztulási folyamat, melynek során mindenfajta torzító tényezőtől (komolytalanság, személyes érdek, erkölcs, vagyis „szubjektivitás”) meg kell szabadulni. Nem más, mint tökéletes megtisztulás (Objektivitás) szükségeltetik ahhoz, hogy a Tudós a Világot maradéktalanul vissza tudja tükrözni a szavaiban. Az „objektívizmus” tehát azt kívánná meg, hogy a Tudós a Valóság leírásakor szabaduljon meg „szubjekt”-umától. Önmagától tehát. A Tudós ebben az értelemben nem ember (helyesebben: szeretne nem ember lenni); mi több, erre még büszke is. Ez az objektivitás persze írásban, vagyis a retorika szintjén könnyebben kivitelezhető, mint elméletben. Ám éppen emiatt az írás lesz az a hely, ahol az objektivitás hiánya, vagyis a szubjektum illegitim betüremkedése a legkönnyebben rajtakapható (Arendt [1963] 1990: 95–96). Ezért a Tudós nagyon ügyel arra, hogy szerkezetei megfelelően passzívak legyenek (emberi cselekvő nincs jelen; aki cselekszik, aki beszél, az a világ), hogy az eredmények úgy-mond „önmagukért beszéljenek”, s e törlési folyamat végeredményeként olyan szöveget alkosson, melyet mintha nem is ember írt volna. Következésképp e szöveget nem is emberek fogják olvasni, hanem Tudósok. Olyan „emberek”, akik retorikailag úgy konstruálják a beszélőt, mintha nem volna ember.

Világos, hogy a Tudomány és a Tudományos Írás objektivista képébe a vicc ideológiailag nemigen fér bele, és különösen nem egy zöldfülűtől, akiről még nem tudhatjuk, megfelelő-e vajon a ráció vassztenderdjének. Ugyanakkor itt egy újabb problémába ütközünk. Abba a problémába, hogy vajon milyen alapon feltételezzük az egyébiránt ártatlan „fűszál”, „Béla” és „nagymama” szavakról, hogy ezek bármilyen értelemben is szellemesek, rendben, szellemeskedők lennének. A „fűszál”, „Béla”, „nagymama” hármasság beláthatóan nem emelkedik South Park-i magasságokba. Meg kell tehát vizsgálni, mik azok a körülmények, implicit feltételezések, vagyis mi az az ideológia, mik azok a normatív feltételek, amelyek alapján ez a mondat viccnek találtatható.

2. A vicc egyik lehetséges funkciója a felforgatás. „A király meztelen” – mondható ki, és ez a példa kiválóan le is írja, mit értünk vicc mint szubverzió alatt. „A király meztelen” ugyanis nem több egy leíró állításnál, s amennyiben ezt az állítást mindenki jóelőre elfogadta volna, úgy nem is lett volna vicc, pláne nem forradalom, vagy más értelemben lett volna az. Vicc éppen attól lehetett, amitől egy forradalmat is megelőlegezett: kihívást intézett a status quo, a bevett konszenzus ellen, mely váltig állította, hogy a „király nem meztelen”. Persze *valójában* meztelen volt, vethetnénk ellen, ám ez a „nyilvánvaló” meztelenség is éppannyira egy

egy imázst szimbolizálnak, mely egy bizonyos (a szövegben kifejtett) szempontból tekint a világra. A gyakorlatban persze egyikükkel sem találkozunk: ideáltípusként is csak elméletben működnek. S bár igyekeznének tagadni, az a gyakorlat, amit folytatnak, szükségképp, elég lazán illeszkedik imázsukhoz. A gyakorlatban így a Tudós nem több, ám nem is lehet több – mint *tudós* (Feyerabend 2002).

értelmezői döntés eredménye, mint ahogy Tomra sem mondjuk a *Tom és Jerry*-ben, hogy meztelen, holott nincsen rajta ruha.³

A vicc felforgató aspektusa vagy a felforgató aspektus „vicc-léte” tehát akkor és abban nyilvánulhat meg, amikor a vicc egy adott konszenzussal szemben határozza meg magát. S hasonlóképp, az adott konszenzus annyiban tekinthet gyanúval a viccre, amennyiben annak lehetséges szubverzivitásától fél. Ha ezt elfogadjuk, „fűszál”, „Béla” és „nagy-mama” annyiban lehetnek viccnek és veszélyesnek tekinthetők, amennyiben adott helyen és adott időben valamit felforgattak.

Leíró szinten lektorom azt nyilatkoztatta ki, hogy az „amygdala” és az „emlékezet” a *valóság* részének tekinthetők, szemben a maradékkal. Normatív tekintetben pedig aktusával a pszichológia mint Tudomány erődjét védte. Ha pennával is, de nyilvánvalóan az ellenség vérét jelképező pirossal jelezte a forradalmár számára: eddig, s ne tovább. Az a világ ugyanis, amelyben a konszenzus *valóság* alatt „amygdalát” és „emlékezetet”, de semmi esetre sem „nagy-mamát” vagy „Bélát” ért, túlzás nélkül a Tudomány világa. A Tudósok persze hasonló kettős retorikával élnek itt is, mint Tudósság és emberség esetében. Nem állítanak, hogy „Béla” ne volna része a valóságnak. Ám implicite igenis állítják, hogy „Béla”, mint olyan, elemezhetetlen, zavaros és felszíni jelenség, ellentétben az „amygdalával” és az „emlékezettel”, melyek jelentősek és a mélyben húzódnak. Ennek megfelelően „Béla” mint beszélgető, jelentést adó, jelentést kapó és jelentést vitató „Béla”: azaz „Béla”, ahogy mindennapi fecsegőként megjelenik, nem képezi a pszichológia tárgyát, vagyis azét a *valóságét*, melyet a Pszichológia a magáénak tud. Béla „agya”, igen; „Béla” neuronjai, igen; „Béla” rövid távú memóriája, igen; de hogy „Béla” maga, na ne vicceljünk már!

Ritka az oly explicit aktus, mellyel lektorom élt, amikor a mainstream pszichológia ideológiája mögött meghúzódo abszurd gondolatot a maga pőreségében nyomta az orrom alá: a „nagy-mama” nem a *valóság* része. Mindezzel persze csak megerősítette, amit már korábban is gyanítottunk, miszerint a Pszichológia, bár névleg a lélek tudománya, ezalatt voltaképpen valami egészen különböző dolgot ért tőlünk, földi fecsegőktől. A Pszichológia megtalálni vélte az ember lényegét. Ezt a lényegét már csak le kell tisztogatnia, s akkor „Béla” pőre lényege fog előtűnni állni. Amygdalával, rövid távú memóriával, attribúciókkal stb. „Béla”, jellemzően, egy dolgot nem fog csak csinálni a pszichológus kezei között: beszélni.

Nagyjából ezt a pszichológiai konszenzust forgatná fel, ha „Bélát”, „fűszálát” és a „nagy-mamát”, vagyis a mindennapok világát a *valóság* részének tekintenénk, és nagyjából ez az a pszichológiai konszenzus, amely lehetővé teszi, hogy egy banális állítás – mely szerint ők hárman a *valóság* részét képezik – pusztá szellemeskedésnek tűnjék. Csakhogy ez nem szellemeskedés. Nem az, ha elvetjük az Objektivizmus azon implicit állításait, hogy a Tudós nem *ember* (objekt-ív), és hogy tárgya sem *ember*, valamint ha következőképp mind magunkat, mind kutatásunk tárgyát *embernek*, azaz (diszkurzív szemszögből) gyakorló hermeneutának tekintjük.

Nem az tehát, ha egy alternatív konszenzust formálunk, amely komolyan veszi az embereket és a világot, úgy, ahogyan azok a szemünk előtt megjelennek.

3 Vagy: a királyon volt alsógatyá. Ez esetben meztelen volt?

Egy tudomány, ami nem Objektív

A diszkurzív pszichológia nyolcvanas évek közepe táji megjelenése (Billig [1987] 1996; Edwards és Middleton 1986, 1987; Potter és Wetherell 1987) a fenti gondolatmenetet követve nagyjából két, egymástól nem teljesen független, de mégis különböző tényezőnek volt köszönhető. Ez az alfejezet a posztmodernhez kapcsolható általános elméleti, míg a következő a diszkurzív pszichológiára különlegesen jellemző gyakorlati tényezőket boncolgatja.

A pszichológiában jelentkező diszkurzív törekvések természetesen nem választhatók el a posztmodern gondolatok széles körű elterjedésétől a társadalom- és bölcsésztudományokban. A kései Wittgenstein és Foucault nyomán, vagy épp Bahtyin újrafelfedezésével mind több kutató kezdte úgy érezni, hogy nem élhet és tevékenykedhet egy olyan elképzelés szerint, amely a *valóságot*, vagyis kutatásunk tárgyát valami nyelv előtti jelenségnek tételezi, amely ugyanakkor kötelező érvennyel bír a róla szóló szavakra nézve. A hagyományos abszolút dichotómiák (Objektivitás versus Szubjektivitás, Episztemológia versus Retorika, Tények versus Értékek, Kint versus Bent, Lényeg [Való] versus Látszat [Beszéd]) és velük párhuzamban a „Módszer mint univerzális-formális elv” posztmodern elfeledésével (Feyerabend 2002; Rorty 1982, 1991) egyre elterjedtebbé vált, hogy a társadalomtudományok is új jelenségek és új *módszerek* után néztek (l. Hepburn 2003).

„A pragmatisták szerint”, amint Richard Rorty írja, „a racionalitás nem egy »észnek« nevezett képesség eredménye – egy olyan képességé, mely valamilyen végső kapcsolatban állna a valósággal. És nem is egy módszer használata következtében lehetünk racionálisak. A racionalitáshoz *egyszerűen* csak nyitottnak és érdeklődőnek kell lennünk, rábeszélésre, nem pedig erőszakra támaszkodnunk” (Rorty 1991: 62). Ilyen és ehhez hasonló meglehetősen egyszerű állítások nem másra világítottak rá, minthogy a tudósok sem állnak valamely mindennapok feletti, intim kapcsolatban a Világgal.⁴ Nem *beszélgetnek* a Valóval (az amygdalával és az emlékezettel), minthogy a Való nem beszél. Csak az emberek beszélnek. Mindazon implicit és explicit elképzelés az univerzális Észről, mely az emberi fajt és azon belül annak Tudósait a maradéknál közelebbi kapcsolatba hozná a Valóval, s annak *leképezésére* tenni képessé – nem több egy nem különösebben hasznos metafizikai előfeltevésnél. A nyelv nem képekből, hanem szavakból áll, a Való ezzel szemben nem szavakban fejezi ki magát, így nem is beszélhető vissza „wie es ist”. Következésképp azok a leírások, amelyeket a Tudósok a Valóról adnak, definíció szerint nem felelhetnek meg a Valónak önmagának. Ám ha „megfelelni” nem is felelnek meg Annak, *használni* azért tudjuk őket, bizonyos konszenzuális célokra, konszenzuális eszközökként. A Tudósok tehát, hasonlóan Bélához, konszenzuális jelentéseket gyártanak, „vitatkoznak össze”; Bélától az különbözteti meg őket (?), hogy mindezt igyekeznének elfelejteni.

Ám ez az „ön-feledtség” velünk mindenesetre nem feledtetheti el, hogy ők is *nyelvet* beszélnek, még ha ezt különös módon teszik is. Egy *nyelvi gyakorlat* alkotja meg a Tudós feladatait, tárgyait, jelenségeit és módszereit, amiként más-más nyelvek rájuk jellemző feladatokat, tárgyakat, jelenségeket és módszereket alkotnak meg. Evolúció és creatio ex nihilo között diszkurzív (pragmatista, szociálkonstruktivista, dekonstrukciós stb.) szempontból nem az a különbség tehát, hogy az előbbi speciális módszerének köszönhetően a Valóság

⁴ Mindazonáltal a forradalmak többnyire egyszerű állításokkal kezdődnek: vö. Isten halott; Liberté, Fraternité, Egalité; Őrzője vagyok-e a testvéremnek? stb.

pontos leírásához közelítene, míg utóbbi attól távoli, „hamis” elképzelés. Evolúció, éppen úgy, mint *creatio ex nihilo*, egymástól különböző módjai annak, hogy „dolgot csináljunk szavakkal” („to do things with words”⁵), vagyis hogy cselekedjünk a világban. Közös vonásuk, hogy terminusaikkal mindketten azon dolgoznak, hogy *avatott* szem számára önkéntelenül felismerhető és felismerendő *valóságot* hozzanak létre. Nyelvi *aktus* tehát mindkettő, s bár bizonyos célokra egyikük kétségtelenül hasznosabb lehet a másiknál, a nyelvtől független, az emberek előtti Valósághoz aligha áll bizonyíthatóan bármelyikük is közelebb. Időnként nélkülözhetetlenek, máskor teljesen fölöslegesek.

Az a meggyőződés, hogy a Tudós is jelentéseket konstruál, vagyis lényegében hasonló tevékenységet folytat, mint mindennapjaink embere, természetesen nem vezetett ahhoz, hogy a diszkurzívok az akadémiai bezárását követeljék. Ám két dolgot mindenesetre eredményezett.

Kiderült például, hogy érdemes a tudós nyelvét, jelentéskonstruáló eljárásait, röviden: a tudós retorikai aktusait vizsgálni (Gilbert és Mulkey 1984). Ha elvetjük a nyelv (tér)kép-elméletét (Wittgenstein [1953] 1998; Rorty 1979), s ha következképp bármifajta közvetlennek feltüntetett hozzáférést a Valóhoz (az Objektivitást, magyarul) retorikai trükknek tekintünk csupán, úgy elkezdhjük vizsgálni, milyen előfeltevésekkel konstruál jelentést a tudós, milyen alternatív jelentéseket zár ki, s milyen alternatív jelentések beengedésével tehetnének termékenyebbé a praxist.

Szélesebb perspektívában pedig a hagyományos abszolút dichotómiák már említett elfeledése ahhoz is elvezetett, hogy a diskurzus, mely korábban felszíni jelenségnek nyilvánított, felkerülhetett a tudományos napirendre. A tudósok is „csak” beszélgetnek, minthogy emberi lények nem tudnak mást tenni, mint „csak” beszélgetni, ezért a diszkurzív paradigma szerint a mindennapos beszélgetések sem tekinthetők már másodrendű létezőknek. Meglehet, értékelésükhöz más elemzési szempontok kellenek, ám itt is, ott is nyelvjátékokkal van dolgunk, helyre szabott valóságok, helyre szabott normák, helyre szabott problémák, módszerek és jelentések közös konstruálásával és aktualizálásával.

Szavakat és beszélgetéseket tehát nemcsak hogy nem tekinthetünk felszíninek (értsd: a feltételezett lényeginél jelentéktelenebbnek), de éppen hogy e fecsegések határozzák meg jelentős részben, hogy a homo sapiens miként tevékenykedik a világban. A *valóságot* szűkebb és szélesebb értelemben vett beszélgetések konstruálják. Diszkurzív szemnek a beszéd, valóban, cselekszik. Nem pedig visszatükröz. Hogy atombomba vagy békemegegyezés. Ez itten a kérdés.

A „*valóság* mint output” elképzelés tehát nem afféle posztmodern hóbort. Posztmodern perspektívából ugyanis a nyelv előtti valóság, bár kétségtelenül létezik (értsd: létezett a Föld, mielőtt beszéltünk volna), ám éppúgy nincs a róla alkotott mondatainkat illetőleg ránk, szexulárisokra kötelező, hogy ne mondjuk, morális érvénnyel, mint a Magasságos. Amik normatív és intencionálisan köteleznek minket, azok közösségünk és vállalt diskurzusaink értelemadó eljárásai, melyekkel e valóság egy ingerének konszenzuális jelentést kölcsönzünk (vö. Rorty 1999), ezzel pedig beemeljük a *valóságba*, vagyis abba a jelentésmezőbe, ahol a

5 Lásd Austin ([1962] 1990) magyarul *Tetten ért szavakra* fordított művét (angolul: *How to Do Things with Words*). Austin gondolata úgy lesz felettebb párbeszédképes a diszkurzívokkal, hogy ő is a beszédnek azt a jellemzőjét kérdőjelezi meg, mely szerint az leképezne, és ebben az értelemben volna igaz vagy hamis. Ehhez képest Austin eljut oda, hogy a *cselekvés* nem csak speciális, könnyen belátható esetekben a beszéd jellegzetessége, hanem – különböző mértékben persze – folyton-folyvást.

világ és Isten is, természetesen, elkezdene jelentőséggel bírni.⁶ A diszkurzív tudomány a metafizikus oppozíciók terhétől megszabadulva ennek a közös jelentésadásnak az elemzésére vállalkozott, tekintet nélkül arra, hogy a terep, ahol működik, egy indián falu, egy kocsmá, vagy épp a tudós laborja.

Egy gyakorlat, ami nem Módszer

A diszkurzív fordulatot (már ha történt ilyen) a társadalomtudományok számára elméleti értelemben kétségtelenül új posztmodern szelek nyitották meg. A szűkebb és tágabb értelemben vett beszélgetések mint jelentés-konstrukciók értelmező elemzésének újdonsült gyakorlata láthatóan együtt él a hagyományos abszolút dichotómiák fentebb felvázolt elvetésével, egy valamirevaló diszkurzív pszichológus ezért posztmodernnek fogja magát gondolni és bevezető írásában/előadásban hivatkozni is fog Wittgensteinre és Austinra, vagy újabban Foucault-ra, Rortyra és Derridára (l. Hepburn 1999, 2003; Potter 2001).

Magánbeszélgetésben pedig bevallja, hogy a nyolcvanas évek közepén igazából annyit tudott róluk, hogy angolok (francia, amerikai) és filozófusok.⁷ Az az elégedetlenség ugyanis, melyből a diszkurzív pszichológia megszületett, jóval kevésbé volt filozófiai jellegű, mint azt egy retrospektív tudományos elbeszélés mutatná. Persze így kell bevezető cikket írni, s ennyiben a diszkurzívok is az intézményesült nyelvezeten élnek: a tudomány nagy ötletei („Legyünk diszkurzívok!”) nem a véccén vagy egy sör mellett születnek, hanem Wittgensteint olvasgatva.⁸ Ám a diszkurzívok megszületéséhez vezető előtörténet nem Wittgensteinnel kezdődik, még ha ő nem is tagadná meg rekonstruált utódjait. Jóval inkább annak a hetvenes évek elején beinduló mozgalomnak, melynek keretében úgy a szociál-, mint az épp csak kognitív köntösbe bújg általános pszichológia gyakorlatával kapcsolatban jelentős belső kritikák fogalmazódtak meg.

A sokrétű és komoly önreflexióhoz vezető vitát legsommásabban úgy összegezhetnénk, hogy a kritikusok egy mesterséges helyzetekben mesterséges eredményeket produkáló gyakorlattal szemben emelték fel a hangjukat [a vita némely aspektusára lásd McGuire (1973) 2001; Moscovici (1972) 2001; Neisser (1976) 1984]. *Életet* akartak vinni a pszichológiába, vagy épp a pszichológiát az *életbe*. Ulric Neisser, az emlékezetkutatás doyenje tömören foglalta össze tudományának közel százéves történetét: „Ha X az emberi viselkedés egy fontos és érdekes jellemzője, akkor szinte biztos, hogy a pszichológusok eddig nem nagyon tanulmányozták” [Neisser (1978) 1982: 4]. Ám hiába a széles körű keserűség: a forradalom, diszkurzív szemszögből, elmaradt. Az újdonsült irányzatok, mint például az ökológiai pszichológia [Kónya 1992; Neisser (1978) 1982] vagy a tartalomelemzéssel dolgozó narratív pszicholó-

⁶ Tudom, hogy ez egy meglepő állítás, de a posztmodern egyáltalán nem vallásellenes. Ennek kifejtésén másutt már ügyködtem is. Lásd Kaposi (megjelenés alatt a és b), Vári (megjelenés alatt).

⁷ Ez az állítás némileg nyilván túlzó, ám Michael Billig például *Arguing and Thinking* (Billig [1987] 1996) c. úttörő munkája második kiadásának előszavában (!) listázza azokat az intellektuális áramlatokat (ideértve Bahtyin újralfedezését is!), amelyek *tudta nélkül* a nyolcvanas évek közepén hasonló következtetésekre jutottak, mint ő. Utóbb találkozott is velük. További reflexióra a retrospektív történetmondás becsapós voltáról lásd Edwards (2005).

⁸ Ne legyünk persze igazságtalanok, a gondolatok nem csapnak le derült égből, és azok a merőben praktikus megfontolások, melyek a diszkurzív pszichológiához vezettek, nyilván nem függetlenek úgy szélesebb intellektuális (melyek, ha nem is a kezdetektől és minden esetben reflektált formában, de mindenképp magukban foglalják a fent elemzetteket), mint politikai tényezőktől (a szociálpszichológia esetében ezek a '68-as diáklázadások volnának).

gia (Ehmann 2002; László 2005) bár jelentős preferenciát mutattak a természetesebb *anyag* iránt, a pszichológia objektivista ideológiáját, a Módszer- és kvantitatív dominanciát nem kívánták maguk mögött hagyni.⁹

Hogy a forradalom elmaradt, az részben talán azért történhetett, mert a lélektan végtére is képtelen volt szabadulni természettudományos múltjától és a Módszer bálványának csaknem mindent felölelő szorításából. Ám azt is látnunk kell, hogy az a radikális váltás, melyet a diszkurzív pszichológia testesít meg, valóban egy évszázados hagyománnyal való majdhogynem teljes szakítást eredményezett volna. A pszichológia ugyanis azzal az elhatározással született meg, hogy a *szubjektív belsőt* vizsgálja *objektív* módszerekkel. Ebből a szempontból a lélektan valódi modernista projekt, a modernizmus összes előfeltevésével kintről és bentről, látszatról és lényegről.¹⁰ A pszichológia így – legutóbb és leghangsúlyosabban a kognitív fordulat óta – azon a hiten edződik, hogy a lényeg, a témánk odabent van, az ember fejében. A „beszéd” ezért a (kognitív) pszichológia számára egy felszíni jelenség, mely nemcsak hogy zavaros és nehezen elemezhető, de fölösleges is elemezni, tekintve, hogy kizárólag torzítja a mélyben fekvő tiszta struktúrákat. Ezek a struktúrák (legyenek biológiai [amygdala] vagy pszichológiai [hosszú távú emlékezeti tár] szubsztrátumok) volnának a releváns Valóság, szavaink pedig csupán a látszat. A pszichológus feladata pedig értelemszerűen abban áll, hogy e látszatot leválassza a Valóról, hogy az utóbbit elemezhesse. Optimális esetben a beszéd annyit segíthet ebben, hogy visszatükrözi belsönket. *Olvasd: optimális esetben a beszéd annyit tehet, hogy csendben marad.*

Hozsannaszerűen azt mondhatnám, hogy a diszkurzívok gyakorlati szempontból úgy távolodtak el ettől a konszenzustól, hogy meglátták az erdőt a fa mögött; mi több, ezt az erdőt nem tekintették fantáziájuk illékony termékének, és lelkesen bolyongani kezdtek benne. Nem mintha nem derült volna ki hamar, hogy amitől a pszichológusok eladdig tartottak – színigaz. Az emberi beszélgetéseket valóban nehéz megregulázni, ki-számolni. Valóban zavarosak, valóban változnak a vélemények. Ám a diszkurzívok – ahelyett, hogy a bevett konszenzushoz híven azon törték volna a fejüket, vajon miért nincs például megfigyelhető konvergencia a pszichológus tesztjei által megállapított attitűdök és a delikvenszek (többnyire szintén a pszichológus által megállapított) cselekvése között; vajon mi is volna egy személy Valódi Emléke, ha szemlátomást egyszer ezt, egyszer azt mond – egyszerűen csak elkezdtek cselekvésekre, vagyis a beszéd aktusaira figyelni. Nemcsak hogy észrevették az erdőt, de *komolyan* is vették. Ebben persze megint csak nem annyira a posztmodern hatását kell gyanítanunk, mint inkább (szociál)pszichológusok azon meggyőződését, hogy ha van egy lény, amely ébren töltött óráinak mintegy 100%-ában beszél és jelentéseket ad-vesz, mi volna, ha mi is ezen akcióival foglalkoznánk. A diszkurzív gyakorlati elégedetlenség tehát abból az egyszerű tényből eredt, hogy míg tudományáguk elvben az emberre lett volna kíváncsi, gyakorlatban félresöpörte azt a tevékenységet, melyet ez a tudományos objektum megállás nélkül művel.

⁹ Ökológiai és diszkurzív pszichológia összevetésére I. Edwards és Potter (1992).

¹⁰ A kivétel természetesen a behaviorista mosolygúszület lenne, ahol a hangsúly a fej helyett a cselekvésre helyeződött. Ennyiben gyakorta sütik a diszkurzívokra is a behaviorista bélyeget. Megalapozatlanul, természetesen. A behaviorizmus nem előfeltevéseiben, csak preferenciáiban különbözött az azt követő kognitív pszichológiától, ugyanúgy hitt egy objektív külső Valóságban, ugyanúgy radikális különbséget tett külső és belső között, és ugyanúgy fetiszálta a módszert. Így hasonlóképpen egy modernista projektnek tekinthető, amely szabadság helyett regulát akar.

Mi több, hamar kiderült az is, hogy ha a beszélgetéseket nehéz is megregulázni, ez még távolról sem jelenti, hogy *értelmetlenek* is lennének. Nem a „vas világ a rend”, bár ez nem jelenti, hogy „Kék, piros, sárga, összekent / képek[et]”-ben nem találnánk meg. A cselekvők, vagyis az ember (vagyis mi) éppenséggel *ez utóbbi rendet tekintti értelmesnek*, és pedig joggal, minthogy ha nem a kognitív pszichológia előfeltevései felől közelítünk a szövegekhez, akkor nem inkonzisztensnek, hanem szisztematikusan cselekvés- és helyzetorientáltak fogjuk találni őket (lásd Potter 1996; Edwards 2005). Ha tehát elvetjük azt a feltételezést, hogy szavaink elsősorban valamit *reprezentálni*, s nem pedig valamit *elvégezni* hivatottak. A beszélgetések során emberi életekről, a világ folyásáról folynak egyezkedések. S ha azt kell eldönteni, kinek van igaza, ami fajunk esetében meglehetősen sokszor történik, nincs más mód, mint hogy újabb és újabb mondatokat mondjunk.

Értelmezni kell, nincs visszaút.

S ha a filozofikus értelemben vett diszkurzív és posztmodern gondolatok szerepe nem is hanyagolható el teljesen a mozgalom beindulásában, e praktikus hiány, azaz egy eminensen beszélő lény Tudományos „elhallgattatása”, mégis lényegesebbnek tűnik. Ez a hangsúly köszön vissza Jonathan Potter, az egyik diszkurzív alapító atya meghatározásából: „A diszkurzív pszichológia nem egy alternatív elemzői megközelítés a kogníció felé. Ehelyett egy alapos újraspecifikálása a kogníciónak és a pszichológiának általában. Az újraspecifikálás központjában a DP azon hangsúlya áll, melyet a pszichológia gyakorlati és interakciós szerepére helyez és az ebből következő módszertani váltás a mindennapok természetes diskurzusának elemzése felé” (Potter 2005: 742).

Ezt az „újraspecifikálást” kell még körbejárunk kicsit, hogy teljesebb képet kapjunk, milyen volna az az alternatív *pszichológia*, mely – úgy elméletileg, mint gyakorlatilag – a *diskurzusra* építkezik, nem pedig arra, ami mögötte van.

Egy pszichológia, ami nem Pszichológia

„A DP azt vizsgálja, hogy az interakció résztvevői a »pszichológiát« és a »valóságot« miként teremtik meg, teszik relevánssá az interakció során” – olvashatjuk a diszkurzív pszichológia legújabb eredményeit bemutató blokk elején a *Discourse and Society*-ben (Hepburn és Wiggins 2005: 595). E definíció jól mutatja, hogy amennyiben a hangsúly a „valóságon” van, úgy egy diszkurzív pszichológus sem különbözik túlzottan egyéb keresztnevé diszkurzív testvéreitől. Ha különbözik, az akkor van, amikor a hangsúly a „pszichológiára” kerül.

A *pszichológia* annak fogalmaival együtt fontos egy diszkurzív számára, ám nem a bevett értelemben, valami interakció-mögöttes, és az interakciót meghatározó elvként, hanem abban a formájában, ahogy az interakcióban felmerül, és ahogy annak számára tárgyul szolgál.¹¹ Ezt még inkább magyarra fordítva azt kapjuk, hogy a diszkurzív pszichológia elsősorban pszichológiai fogalmakra és problémákra koncentrál, amikor azt elemzi, hogy az interakciókban miként épül fel a *világ* és a *valóság*. A diszkurzív hiszekegy pedig nem más, mint hogy a *pszichológia* felmérhetetlen szerepet játszik ezekben az interakcióban, ám korántsem (kizárólag) abban a tekintetben, ahogyan azt a pszichológusok korábban gondolták.

¹¹ A fentiekén túl erről lásd még Edwards (1997, 2005).

A diszkurzív pszichológust következképp nem az fogja érdekelni, hogy az emlékezet, az attitűdök, a kognitív disszonancia, az attribúciók stb., mint a diskurzusmögöttes pszichés konstruktumok milyen módon befolyásolják az interakciót, hanem az, hogy az *emlékezet*, mint társalgási objektum hogyan formálódik az interakció során. *Mi lesz ez az emlékezet, hogyan lesz azzá, és milyen retorikai szerepet* tölt be az interakció során (Middleton és Brown 2005; Lynch és Bogen 1996; Kaposi 2004)? Mi a helyre szabott retorikai funkciója egy *érzelem*-nyilvánításnak (Billig 2005; Locke és Edwards 2003)? Hogyan formálódik vagy beszélődik el diszkurzíve a *kognitív disszonancia* [Billig (1987) 1996; Kaposi (előkészületben)]? Hogyan váltakoznak az *attitűdök* retorikai kontextustól függően (Potter és Wetherell 1987)? Milyen *identitást* beszél el magáról valaki, és hogyan érvel mellette (Antaki és Widdicombe 1998)? A *pszichológia* tehát annyiban érdekes, amennyiben a beszélgetők megszólítják.

Nem arról van szó természetesen, hogy a diszkurzívok tagadnák, hogy a fejben valamilyen mentális tevékenység folya. Hogy *lennének* emlékeink, attitűdjeink, kategóriáink, forogatókönyveink és érzelmeink. (Önmagában abszurdnak érzem, hogy ilyeneket kell leírnom. Röviden úgy is mondhattam volna: a diszkurzív nem hülye.) Ám egyfelől egy diszkurzív ezeket a mentális aktivitásokat – úgy tartalmi, mint formális szempontból – nem tekinti leválaszthatónak szűkebb és tágabb értelemben vett beszélgetésekről. Kocsmáról és kultúráról tehát. A *bennünk* nyugvó kognitív tartalmak és eljárások sem antiretorikusak és önmagukban valók: múltjukban és jelenükben is dia(poli)lógos eredményei, s már a fejünkben is kulturális és érvelő formában vannak [Billig (1987) 1996]. Másfelől pedig a diszkurzív pszichológus – tudván a posztmodern leckét – mindazt az „eredeti” anyagot, melyet a pszichológus kísérletileg, de legalábbis kvantitatíve kivarázsol az emberi fejből (avagy: bevarázsol a fejbe), egy esetleges, speciális praxis termékének és helyhez kötött értelmezésnek lát. A diszkurzív számára természetesen Béla és az amygdala is egyaránt szociális konstrukció termékei.¹²

Ám a legjelentősebb probléma a kognitív (szociál)pszichológiával nem ez. Gyakorlati szempontból a diszkurzív pszichológust a legkevésbé sem izgatja, hogy bizony az amygdalát, a kognitív disszonanciát és az attitűdöket éppúgy egy emberi közösség konstruálja-vitatkozza össze, mint a nagymamát. Hisz mi más történne egy szekuláris világban? Ez a belátás mindössze egy transzcendentális remegést szüntet meg, ám egy szekuláris világban a transzcendentális remegés hiányát sem illő fájlnunk. Amygdalával vagy a hosszú távú emlékezeti tárral, csakúgy, mint a kapcsolódó méretes tudással gyakorlati szempontból az a probléma, hogy alig akad olyan mindennapi vagy közéleti diskurzus, melynek elemzésében segítene. Nem az a baj, hogy nem istenesek. Az a baj, hogy nem használhatók. A diszkurzív tehát azért int nemet a rendre, mert úgy véli – következővén a pszichológia fejen innen orientációjából –, hogy e mögöttes fogalmak a legkevésbé sem segítik megérteni, mi történik, ha valós emberek valós helyeken elkezdnek fecsegni. Márpedig a *nagy* dolgok, vallja a diszkurzív, éppen akkor történnek, amikor valós emberek valós helyeken elkezdnek fecsegni.

Adolf Eichmann egykor nagy sikerű Obersturmbannführer 1961-es izraeli pere során például (mellyel jelentős ideig pepecseltem), ahol az emlékezetről való beszédnek központi szerep jutott (Kaposi 2004). A kérdés az volt, Eichmann mire emlékszik, mire nem emlékszik, s ha azt *mondja*, nem emlékszik, vajon hihetünk-e neki, avagy hazug disznaj. Hamar rá

¹² Szigorúan metaforikusan szólva, a valóság (a mentális élet) mindig egy kérdésre fog válaszolni. A pszichológus kérdése nem más, mint egy kérdés a sok közül, ráadásul egy meglehetősen fura kérdés. Vö. Véleményed szerint van romaellenesség Magyarországon? 1 – soha, 2 – ritkán, 3 – gyakran, 4 – mindig.

kelltt jönnöm: a pszichológia (érthetően) semmi előremutatót nem tud mondani azzal kapcsolatban, hogy Eichmann vajon mire emlékezhetett 15–20–25 évvel korábbi eseményekből. Velősen: nem sokra, de valamire azért mégis. Másrészt viszont, ha lehet, még ennél is súlyosabb volt számomra az a felismerés, hogy *ha* a kognitív pszichológia valamit tudna is segíteni, azzal sem jutnánk sokkal előbbre. A kérdések ugyanis, amelyek a per során felmerültek, nem a pszichológus kérdései voltak. E kérdéseket a bírák, ügyvédek és a világ tették fel, és ugyanők igyekeztek is megválaszolni. A belátást tehát, hogy mi történt a per során, kevésbé segíti, ha a kognitív pszichológia nyelvét használjuk.

Ami a bíróságon folyt, az egy retorikai játék volt, ahol a különböző felek igyekeztek a bírákat és a világot meggyőzni arról: nekik van igazuk, s Adolf láthatóan hazudik; vagy épp ellenkezőleg: Adolfról a vak is láthatja, hogy mily „rövid emlékezettel” rendelkezik. Nézzük például Adolf választát a főügyész kérdésére, mely egy jelentős eltérésre hívja fel figyelmét jelenlegi és néhány hónappal korábban a rendőrségnek adott vallomása között. Világos, a tét nagy. Megbízható-e Eichmann, vagy hazudozik? Íme a hogyan tovább:

Eichmann: [...] Azt kell mondjam, hogy ezek a dokumentumok, melyek sokkal megbízhatóbbak az én hibás memóriámnál, megmutatják, hogy én mikor hozhattam ilyen állítást. [...] Nem tagadom, hogy kapcsolatban voltam Hösszel, de nem volt állandó kapcsolat.

Főügyész: Nem, nem; az auschwitzi abszorpcióval kapcsolatos állandó kapcsolatról beszélek.

Eichmann: Azt kell állítsam, hogy ez [mármost a rendőrségi kihallgatás során tett állítása] nem igaz.

Főügyész: Nem igaz, még ha Öntől származik is?

Eichmann: Még akkor sem, hiszen hibás módon született egy hibás memóriából, és a dokumentumok ezzel szemben korrektil jelzik, miként is állnak a dolgok.¹³

Világos, a „kontraretorika” egyik eleme, hogy az ő emlékezete hibás. Ám ez az állítás nem önmagában áll. Nem pusztán azt mondja Adolf, hogy „rövid az emlékezete”, hanem rögtön egy meglehetősen konszenzusos nyugati eljárást alkalmaz: miért nem hagyatkozunk inkább az objektív dokumentumokra? A szubjektum-objektum kettősséggel a Nyugat egyik alapdistinkcióját invitálja a tárgyalásra, s ez az állítás kétségtelenül egy sikeresebb kísérlet arra vonatkozólag, hogy elhitesse, rossz a memóriája. *Tényleg* az lehet, ha a Herr Obersturmetc hajlandó az objektív tényekre hagyatkozni helyette.

Nem kell persze azt gondolnunk, hogy a főügyész itt feltette a kezét, és a tárgyalásnak ezennel vége szakadt. A főügyész természetesen *válaszolt*, vagyis bevetette kulturális, common sense, metaforikus kelléktárát, hogy a valóságról egy másik, hihetőbb leírást adjon. Retorikára nem az Igazság, hanem egy másik retorika válaszol. Az adott emberi közösség pedig eldönti majd, melyik retorikát találja meggyőzőnek, mit tekint tehát az *igazságnak*; eldönti, kik voltak a nácik, és kik vagyunk mi.¹⁴

Mindez jól kiemeli a diszkurzív pszichológia differentia specificáját, vagyis azt a felismerést, hogy e mindennapos és kevésbé mindennapos beszélgetésekben a *pszichológia*, vagyis saját magunk és egymás mentális állapotainak, motivációinak, cselekvéseinek leírása és értelmezése talán egyedülállóan jelentős szerepet játszik *morális világunk* felépítésében. *Morális* kérdéssé válik, hogy Eichmann hogyan s mire emlékezik, így morális jelentőséget kap az emlékezetének leírásában rivalizáló retorikai versenyfutás is. Nincsen ez másként természete-

¹³ Az Eichmann-per anyagának teljes angol nyelvű átírata megtalálható az interneten: www.nizkor.org/hweb/people/e/eichmann-adolf/transcripts. Az idézet a 93. ülés 3. részéből származik.

¹⁴ Nem az ítélet volt a fontos. Értve ezalatt, hogy kevés kétség volt afelől: Eichmann kötelet érdemel.

tesen kevésbé jelentősnek tekintett beszélgetéseknél sem, jóllehet a probléma kiélezettebb az egykori Adolf esetében, mint amikor Mrs. Jones és Mrs. Smith a vasárnapi ebédről csevegnek telefonon.

Am a diszkurzív pszichológia Mrs. Jonest és Mrs. Smitht is visszahelyezte a morális univerzumba, nem utolsósorban, mivel az emberi létezés egy olyan aspektusát kezdte firtatni (a csevelyt, magyarul), ahol a homo sapiens is morális létezőként közelít a homo sapienshez, akinek felelőssége van, akinek magyarázatot kell adnia tevékenységeire, és akinek cselekvései hatással és jelentőséggel bírnak a világ folyására (l. Bergmann 1998; Drew 1998). Hangsúlybeli különbség mindössze, hogy a „világ folyása” alatt az adott helyzetben a yorkshire pie-t vagy a világ soa-képét értjük.

A jelen válogatás szövegeit „Adolf” jobban érdekli, mint „Mrs. Jones”, és ennyiben legalább olyan közel állnak az általában vett diszkurzív társadalom- vagy bölcsésztudományhoz,¹⁵ mint a diszkurzív pszichológiára jellemző gyakorlathoz. Míg ugyanis a diszkurzív pszichológia talán többségének mondható tanulmányai politikai vagy ideológiai szintén kevésbé jelentős szövegeket elemeznek, addig az itt szereplő írásoknak mind szövegválasztását, mind problémakezelését a *politikai-ideológiai* perspektíva mozgatja. Következésképp, míg a diszkurzív pszichológia értelmezési horizontját a „hogyan” foglalkoztatja, vagyis társadalmi értelemben gyakorta jelentéktelen szövegeket elemez és tárgya bár speciális, de elemzési módszere és problémaközelítése jellegetesen a társalgáselemzés (l. ten Have 1999) technikai hagyományát mutatja, addig az alább olvasható szövegek a „mi”-re is legalább annyira kíváncsiak. Explicite lényeges az a tartalom is, ami el van beszélve, meg van konstruálva, s a procedurális mozzanatok, vagyis hogy adott téma *hogyan* van elbeszélve, szolgálólánya csupán a tartalom kifejtésének.

Félreértés ne essék, a következő elemzésekből nem azt tudhatjuk meg, hogy a románok rasszisták (Tileaga), a szerb klérus antiszemita (Byford és Billig) és Colin Powell ejnye-bejnye (Billig és MacMillan). Ezeket egyrészt eddig is tudtuk, másrészt meg ebben a formában nem is igazak. Szövegeink jóval inkább arra kíváncsiak, hogy egy politikai vagy egy ideológiai fenomen milyen retorikus eszközökkel hozható világra és tartható életben. Melyek azok a diszkurzív praktikák, melyekkel e nézetek megformálódnak és fennmaradnak.

Hogyan tartható fent és igazolható (!) az extrém előítéletes cigányellenes gondolkodás Romániában? Mik azok a jelentések, melyeket ezek a beszélők felhasználnak és továbbdolgoznak, amikor előítéletességükről számot adnak? Tileaga a hagyományos kognitív magyarázatok helyett e kérdések felől közelíti az előítéletesség problémáját.

Hogyan tér vissza az elfojtott? Hogy van az, hogy az antiszemitizmus olyan összeesküvés-elméleti munkákban is megjelenik, ahol valószínűleg nem szándékolt, ám mindenesetre látható stratégiai haszonnal bizonyosan nem jár? Hogyan maradhat fent az antiszemitizmus egy szélesebb hagyományba beágyazva, s hogyan szólíttatik meg e hagyománnyal összefonódó jelentéseken keresztül, akkor is, amikor e hagyományt immár expliciten nem antiszemita célokból újrakonstruálják? Byford és Billig szintén nem az individuum pszichéjében keresik

¹⁵ Így pl. a diszkurzív politológiához (lásd Szabó 2002, előkészületben; Szűcs 2005, előkészületben), a diszkurzív antropológiához (lásd pl. Lutz 1988; Lutz és Abu-Lughod 1990) stb.

a megoldást a Szerbia NATO-bombázásakor jelentkező antiszemitizmusra, hanem egy hagyomány, az összeesküvés-elméleti szövegek hagyományának kontextusába helyezik bele az antiszemita megnyilvánulásokat.

S végül, hogyan konstruálódik egy metafora (a „füstölő puskacső”) a politikai diskurzusban? Hogyan használják gyanúsításához és védekezéshez gyanúsítások ellen? Hogyan válik a diskurzusban egy metafora *szó szerintivé*, és miként lehet ilyen minőségében továbbmetaforizálni? Billig és MacMillan a diskurzusban értenék meg a metafora születését és bukását, nem kognitív univerzálisok felől.

Világos, szövegeink miben térnek el az általános szociálpszichológiai szövegektől. Ám az elméleti legitimitáció (diskurzív szempontból!) kevés. Fel kell tennünk a kérdést: *mire jó* a diskurzív pszichológia?

Berekesztés

„A szavak szépek, de tojást a tyúkok tojnak” – Esterházy Péter afrikai közmondása szerint legalábbis (Esterházy 1990: 179). Hogy e mondást dekonstruáltuk, hogy rámutattunk a mögötte húzódó metafizikai előfeltevésekre, s hogy magunk a szavak cselekvő, semmint visszautkröző modelljét alkalmazzuk – nos, ez sajnos nem változtat azon, hogy a közmondás *igaz*.

Nem *elméletben* igaz ugyanis (vagyis nem azon a terepen, ahol egy igazi posztmodern prof hülyét csinál a taxisofőrből, amikor az megemlíti, hogy ugyan mivel megy elébb a világ attól, hogy az utas elolvas egy újabb könyvet), hanem *gyakorlatban* igaz. És nem az irodalmi érzék hiányáról árulkodik (vagyis nem arról, hogy a taxisofőrök meg a bantuk nem értik a metaforát, hogy bizony a szóból is lesz tojás, csak indirekt módon), hanem egy konkrét problémát mesél el.

Akadémia és a tyúkfarm konkrét távolságáról.

Ez pedig az átlagosnál jobban kell, hogy zavarja a diszkurzívot, ugyanis a „Filozófia/Tudomány vége” kiáltás nem mást jelent, mint hogy megláttuk a felelősséget az alagút végén. Mindig velünk van.

A hagyományos abszolút dichotómiák dekonstrukciója, s így az Objektivizmus (vagyis az a metafizikai előfeltevés, hogy létezik egy nyelv-előtte Létező, melynek Tőle más minőségű szavaink valamiképpen meg tudnának felelni) elvetése beindított egy lavinát, hisz ha egy opozíció egyik tagja megbicsaklik, úgy a másik is életre kelhet. *Ha* (szekuláris szemnek) nincs olyan, hogy Objektivitás (érdekmentes, Racionális, Univerzális értelemben) és ennek termékei, a Tények, akkor a Szubjektivitás koncepciója is használhatatlan. Akkor a Látszatoké is. Akkor elkötelezettségeink, értékeink, közösségi praxisaink sem Szubjektív torzító tényezők az Igazság érdekmentes hajszolásának útjában. Akkor Retorika és Episztemológia abszolút elhatárolása is illúzió.¹⁶ Ám *akkor* született meg állandóan jelenlévő felelősségünk is. Persze nem a magasabb Lény felé, hanem az emberi közösségek felé.

Mert az iméntiekkel együtt bukik Elmélet és Gyakorlat abszolút opozíciója. Nem hiszünk már az Elméletben, a világra rátekintő külső szem reflexiójában. Az a meglátás azon-

¹⁶ Ám akkor nem is Objektivitásról, Szubjektivitásról, Retorikáról stb. beszélünk, hanem objektivitásról, szubjektivitásról, retorikáról stb. Nem abszolút, hanem értelmezett fogalmakról. Nem abszolút különbségekről, hanem olyanokról, melyek mindenkor egy értelmezői közösség konszenzusa szerint léteznek vagy sem.

ban – s itt az alagút vége! –, hogy minden reflexió, minden szó megoldozza a világot, nem egyszerűen azt eredményezi, hogy a végső diszkurzív kérdés nem az lesz, mi az Igaz.¹⁷ Az állandóan jelenlévő diszkurzív kérdés az lesz, hogy mi a jó. És főleg, kinek.

Tipikus diszkurzív terepek.

Az analitikus díványon, a segélytelefon-vonalak túloldalán, a rendőrségi kihallgatásokon emberek fekszenek, ülnek, állnak. Irakban, Jugoszláviában, Romániában az emberek robban(ta)nak, zsidóznak, cigányoznak. A diszkurzívok elméleti megfontolásai, köztünk legyen mondva, egy semmit sem érnek, ha ezek az emberek nem tudnak tőle jobban feküdni, ülni, állni; kevesebbet cigányozni, zsidózni, robban(ta)ni.

Hogy mindez hogyan történik, arra nem várhatunk általános választ. De annyit mondhatunk: biztosan „kék, piros, sárga, összekevert / képek”-kel fog történni.

Hivatkozott irodalom

- Antaki, Charles és Sue Widdicombe (szerk.) (1998): *Identities in Talk*. London: Sage.
- Arendt, Hannah ([1963] 1990): *On Revolution*. London: Penguin Books.
- Austin, John L. ([1962] 1990): *Tetten ért szavak*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Bergmann, Jörg R. (1998): Introduction: Morality in Discourse. In *Research on Language and Social Interaction* 31(3–4): 279–294.
- Billig, Michael ([1987] 1996): *Arguing and Thinking*. London: Cambridge University Press.
- Billig, Michael (2005): Laughter and Ridicule. Towards a social critique of humor. London: Sage.
- Billig, Michael (1994): Repopulating the depopulated pages of Psychology. In *Theory and Psychology* 4(3): 307–335.
- Bruner, Jerome (1990): *Acts of Meaning*. London: Harvard University Press.
- Bruner, Jerome (2004): *Az oktatás kultúrája*. Budapest: Gondolat.
- Drew, Paul (1998): Complaints About Transgressions and Misconduct. In *Research on Language and Social Interaction* 31(3–4): 295–325.
- Edwards, Derek (1997): *Discourse and Cognition*. London: Sage.
- Edwards, Derek és Jonathan Potter (1992): *Discursive Psychology*. London: Sage.
- Edwards, Derek (2005): Discursive Psychology. In *Handbook of Language and Social Interaction*. Fitch, Kristine L. és Robert E. Sanders (szerk.). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates: 257–273.
- Edwards, Derek és David Middleton (1986): Joint remembering: Constructing an account of shared experience through conversational discourse. In *Discourse Processes* 9: 423–459.
- Edwards, Derek és David Middleton (1987): Conversational Remembering: Bartlett Revisited. In *Applied Cognitive Psychology* 1: 77–92.
- Ehmann Bea (2002): *A szöveg mélyén*. Budapest: Új Mandátum.
- Esterházy Péter (1990): *Hrabal könyve*. Budapest: Magvető.
- Feyerabend, Paul (2002): *A módszer ellen*. Budapest: Atlantisz.
- Gergen, Kenneth (1994): *Realities and Relationships*. London: Cambridge University Press.
- Gilbert, G. N. és Michael Mulkay (1984): *Opening Pandora's Box: a Sociological Analysis of Scientists' Discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Have, Paul ten (1999): *Doing Conversation Analysis*. London: Sage.
- Hepburn, Alexa (2002): *An Introduction to Critical Social Psychology*. London: Sage.

17 Az a válasz, melyet a mainstream szociálpszichológia állítólag bölcsész vénával (is) megáldott óriása, William McGuire préselt ki magából, aligha elégíthet ki minket: „Egyik felmentést adó érvem [ti. a magánügy és felfedezés konfliktusában utóbbi javára] az az alapelve, hogy az igazság, éppúgy, mint a jóság, a létezés transzcendentális attribútuma, tehát a tudás határainak kitolásával végül újra [sic!!!] megtaláljuk a jót. Így a tudást definíció szerint jónak tekintjük [...]” (McGuire [1973] 2001: 341). Kinek, minek az alapelve, kérdezhetnénk, s milyen jót és kinek a javát találjuk meg, valamint mikor s kinek volt meg a milyen jó „egykor”?! Engem személy szerint, mint szekuláris embert, ez a szöveg sért. Másként, mi végre a prédikáció Tudományról és Objektivitásról, ha a legalapvetőbb kérdésre egy ilyen pszευdoválaszt sikerül összefaragcsálnunk, a Magasságos tapintható jelenlétével?!

- Hepburn, Alexa (1999): Derrida and Psychology: Deconstruction and its ab/uses in critical and discursive psychologies. In *Theory and Psychology* 9(5): 641–667.
- Hepburn, Alexa és Sally Wiggins (2005): Developments in discursive psychology. In *Discourse and Society* 16(5): 595–601.
- Kaposi Dávid (2004): Az emlékezet, mint nyelvjáték – az Eichmann-per diszkurzív megközelítése. In 2000 június: 43–56.
- Kaposi Dávid (megjelenés alatt, a): Káin, az Örökkévaló és más populáris figurák: „Esetleges alapok”, diszkurzív kezdetek. In *Laiikus olvasás és populáris kultúra*. Lóránd Zsófia, Scheibner Tamás, Vaderna Gábor, Vári György (szerk.). Budapest: L'Harmattan.
- Kaposi Dávid (megjelenés alatt, b): Sohasem voltunk „vallásosak”? Válasz Vári Györgynek. In *Laiikus olvasás és populáris kultúra*. Lóránd Zsófia, Scheibner Tamás, Vaderna Gábor, Vári György (szerk.). Budapest: L'Harmattan.
- Kaposi Dávid (előkészületben): A szabadság malmai és a diszkurzív pszichológia. Egy Orbán-beszéd elemzése. In *Fidesz-valsóság*. Szabó Márton (szerk.). Budapest: L'Harmattan.
- Kónya Anikó (szerk.) (1992): *Az emlékezés ökológiai megközelítése*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- László János (2005): A történetek tudománya. Bevezetés a narratív pszichológiába. Budapest: Új Mandátum.
- Locke, Abigail és Derek Edwards (2003): Bill and Monica: Memory, emotion and normativity in Clinton's Grand Jury testimony. In *British Journal of Social Psychology* 42(2): 239–256.
- Lutz, Catherine (1988): Unnatural Emotions. Everyday Sentiments on a Micronesian Atoll and Their Challenge to Western Theory. London: The University of Chicago Press.
- Lutz, Catherine és Lila Abu-Lughod (szerk.) (1990): *Language and the politics of emotion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lynch, Michael és David Bogen (1996): The Spectacle of History: Speech, Text and Memory at the Iran-Contra Hearings. London: Duke University Press.
- McGuire, William J. ([1973] 1999): Elégedetlenségünk fagyhullámai: a szociálpszichológia válsága. In uő *Makacs nézetek és a meggyőzés dinamikája*. Budapest: Osiris.
- Middleton, David és Steven Brown (2005): The Social psychology of Experience. Studies in Remembering and Forgetting. London: Sage.
- Moscovici, Serge ([1972] 2000): Society and Theory in Social Psychology. In uő *Social Representations*. New York: New York University Press, 78–119.
- Neisser, Ulric ([1976] 1984): *Megismerés és valsóság*. Budapest: Gondolat.
- Neisser, Ulric ([1978] 1982): Memory: What Are the Important Questions? In uő (szerk.) *Memory Observed*. San Francisco: W.H. Freeman, 3–19.
- Potter, Jonathan (1996): *Representing Reality*. London: Sage.
- Potter, Jonathan (2001): Wittgenstein and Austin. In *Discourse Theory and Practice*. Margaret Wetherell, Stephanie Taylor és Simeon J. Yates (szerk.). London: Sage.
- Potter, Jonathan és Margaret Wetherell (1987): *Discourse and Social Psychology*. London: Sage.
- Potter, Jonathan (2005) Making psychology relevant. In *Discourse and Society* 16(5): 739–747.
- Rorty, Richard (1979): *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton: Princeton University Press.
- Rorty, Richard (1982): Method, Social Science and Social Hope. In uő *Consequences of Pragmatism*. Minneapolis: University of Minnesota Press: 191–210.
- Rorty, Richard (1991): Is natural science a natural kind?. In uő *Objectivity, Relativism and Truth*. Cambridge University Press: 46–62.
- Rorty, Richard (1999): The Pragmatist's Progress: Umberto Eco on Interpretation. In uő *Philosophy and Social Hope*. London: Penguin Books: 131–147.
- Szabó Márton (2002): *A diszkurzív politikatudomány alapjai*. Budapest: L'Harmattan.
- Szabó Márton (szerk.) (előkészületben): Fidesz-valsóság: Diszkurzív politikatudományi elemzések a Fideszről. Budapest: L'Harmattan.
- Szűcs Zoltán Gábor (2005): „A közjogi folytonosság házában”: A nemzeti történelem Antall József felfogásában. In 2000 1: 44–53.
- Szűcs Zoltán Gábor (előkészületben): Újkonzervatív forradalom: A nyelvi innováció stratégiája az 1998-as kormányprogram vitájában. In *Fidesz-valsóság: Diszkurzív politikatudományi elemzések a Fideszről*. Szabó Márton (szerk.) Budapest: L'Harmattan.
- Vári György (megjelenés alatt): A normativitás védelmében. In *Laiikus olvasás és populáris kultúra*. Lóránd Zsófia, Scheibner Tamás, Vaderna Gábor, Vári György (szerk.). Budapest: L'Harmattan.
- Wittgenstein, Ludwig ([1953] 1998): *Filozófiai vizsgálódások*. Budapest: Atlantisz.